ئەنتیگۆنا و ئەفسانەی ئۆدیب.. نیهاد جامی

هەندێک سات کتێبە بەڕاییەکان توانای ئەوەیان هەیە بە چارەسەری کێشە هەنووکەییەکانی شانۆ بمانگەڕێننەوە سەر کتێبە بەڕاییەکانی تێگەیشتن لەشانۆدا، ئەوە وا دەکات کتێبەکەی میتۆدی تێگەیشتن لەساتەوەختێک و زەمەنێکی دەست نیشانکراو بخوێنینەوە، دەست نیشانکردنی زەمەنێک لەشانۆی کلاسیک کە وابەستەی بنەماڵەیەکی ناو ئەفسانەی گریکە، ئەویش وابەستەی هەردوو شانۆنامەی ئەنتیگۆنا و ئۆدیب پاشایە.

هەڵبەت سەرەتای ئاشنابوونی ئێمە بە ئەفسانەی ئۆدیب لەڕێی شانۆنامەیەکی ئامادەکراوی عەرەبی بوو، کە ئەو کات کاکەی فەلاح کردبووی بە کوردی، بۆیە خودی شانۆنامەکە نەبوو، بەڵکو شانۆنامەیەکی شانۆنوسی عەرەبی تۆفیق حەکیم بوو، وەک کاری ئەکادیمی ناوەندەکانی خوێندنی شانۆیی لەکوردستان پشتی پێ بەسترابوو، لەکاتێکدا تێکستە ئۆرگیناڵەکە نەبوو، بۆیە هەر خوێندنەوەیەک بەم شانۆنامەیە ببەخشرابا پەیوەندی بەشانۆنامە ئامادەکراوەکە هەبوو، هەڵبەت ئەوانەی لەبواری وەرگێڕانی شانۆنامەدا کار دەکەن دەتوانن دەقە ئۆرگینالەکان بکەن بە کوردیی، کە بەداخەوە ڕەنگە بە زەحمەت وەرگێڕێکمان هەبێت لەدەقی گریکیەوە بیکات بە کوردیی، بۆیە ناچاردەبین لەزمانی ترەوە وەربگیرێت، بەڵام گرنگ ئەوەیە خودی دەقە سەرەکیەکە بێت و ئامادەکراو نەبێت.

ئەوەی لێرەدا ئێمە لەسەری دەوەستین کتێبەکە لەژێر ناوی «ئەنتیگۆنا و ئەفسانەی ئۆدیب» کتێبەکە ساڵی ٢٠١٢ چاپکراوەو، قسەکردنە لەم دوو شانۆنامەیە کە لەلایان سێ نووسەرەوە شانۆنامەکان نووسراونەتەوە ئەوانیش سۆفۆکلیس و ژان ئەنوی و ژان کۆکتۆیە.

سەرەتا لەبارەی ژان ئەنوی قسە دەکەین ئەنالیزەی کتێبەکە بۆ شانۆنامەی ئەنتیگۆنا دەخەینە ڕوو، کتێبەکە سەرەتا باس لەپەیوەندیی بنەماڵەیی نێوان ئۆدیب و ئەنتیگۆنا دەکرێت، پەیوەندیان بە یەکتری وەک خێزان و ئەوسا دێتە سەر پەیوەندی جوگرافی شوێن لەگەڵ کارەکتەردا، کاتێک سەرەتایەک بۆ ناسین نیشان دەدات، ئەوسا لەسەر شانۆگەری «ئەنتیگۆنا» ی دەوەستێت، بەپێی دۆکیۆمێنتە مێژوویەکان ئەم شانۆنامەیە چەندین نووسەر لەمێژوودا ڕووداوەکانیان نووسیوەتەوە، بەڵام بەو پێیەی دیارترینیان لەمێژوودا شانۆنامەکەی سۆفۆکلیس و لەسەردەمی نوێشدا ژان ئەنوی

نووسیویەتی، بۆیە لەم کتێبەشدا بەشی یەکەمی تەرخان کراوە بە ئەنتیگۆنا لەڕوانگەی ئەم دوو نووسەرەوە، سەرەتا بیۆگرافیایەک بۆ ئەنوی خراوەتە ڕوو لەبارەی ناسین و نووسینی شانۆنامە و هەروەها ئەو شانۆنامەیەی کە لێرەدا جێی بایەخی ئەم کتێبەیە، رووداوەکانی شانۆنامەکە لەپاڵ گرنگی ڕۆڵی ئەنتیگۆنا لەخودی تراژیدیاکە لەڕوانگەی نوسەرەوە شیدەکرێتەوە، چونکە کتێبەکە بە خۆی ئیشکردنێکی شیکاری دەقی شانۆییە، بۆ ئەوەی ئەو کەسانەی لەشانۆنامەکەدا کار دەکەن، کۆمەڵێک پرسیار خراوەتە ڕوو، کە بە تێگەیشتن لەشانۆنامەکە پێویستە وەڵام بدرێنەوە، کە پۆلین کراوەتە سەر چەند تەوەرێکەوە لەوانە «نمایشی شانۆیی، قۆناغی گوزارشتکردن، فەھمی نوێ بۆ تراژیدیاکە، تەختەی شانۆ، خوێندنەوە لە زماندا، بەڵگەنامەکان»

دیارە بە بەرچاو ڕوونی پێویست دەکات ئەوە ڕوون بکەینەوە، ئەو شێوازی کتێبە تەنیا بۆ ئەو کتێبە نەگیراوەتە بەر، بەڵکو بە زۆربەی کتێبەکانی خوێندن و فێربوون لە فەڕەنسا پیادە دەکرێت، بۆ ئەوەی یارمەتی ئەو کەسانە بدات کە دەیانەوێت لەو بوارەدا کار بکەن، بۆیە کتێبخانەیەکی فراوان لەو فەھمی کتێبە دەبینین بەتایبەت لەبوارەکان شانۆ و ئەدەب و زماندا.

بۆ ئەوەی ئەو دۆکیۆمەنتە بناسین کە لەپشت پرۆسەی نووسینەوەیە بۆ ئەم شانۆنامەیە، ئەوە کتێبەکە باس لەو ڕووداوە دەکات، لەمانگی ئابی ١٩٤١ جەنگاوەری بەرھەڵستکاری لاو پول کۆلێت تەقە لە پێل لاڤالی سەرۆکی حکومەتی ڤیشی دەکات و برینداری دەکات، لاوەکە سەر بە هیچ تاقم و گروپێکی سیاسیەوە نییە، سرووشتە پاڵەوانی و تراژیدییەکەی وا لە ژان ئەنوی دەکات، لە ١٩٤٢ سەر لەنوێ ئەم ڕووداوە لەڕێی شانۆنامەی ئەنتیگۆنا بنووسێتەوە، سالی ١٩٤٤ بۆ یەکەمجار شانۆنامەکە دەخرێتە سەر شانۆ و سەرکەوتنێکی بێ وێنە وەدەست دەنێت، لەگەڵ ئەوەشدا ڕووبەرووی رەخنەیەکی زۆر دەبێتەوە، هەندێک بەوە نووسەر تاوانبار دەکەن بەوەی لەڕێی کەسایەتی کریۆن ویستویەتی پۆزش بۆ ڕژێمی ڤیشی بێنێتەوە، بەپێچەوانەی ئەو ڕەخنەیە هەندێک بڕوایان وایە ئەم شانۆنامەیە ڕۆحی شۆڕشگێریەتی و کاری سەرپێچیکردنە بەرامبەر دەسەڵاتی ستەمکار.

لەگەڵ ئەوەشدا ئەم شانۆنامەیە قبوڵکردن و یاخی بوونە، لەڕێی ووشەی «بەڵێ» و «نەخێر» دەکاتە سەرچاوەی ئەو ململانێیە، بە بڕوای ئێمە تەنانەت کاتێک ووشەی «نەخێر» وەک یاخی بوون ئەلبەر کامۆ بەکاری دەنێت، لەبنەڕەتدا لەو ڕوانینەی ئەم شانۆنامەیەوە سەرچاوەی گرتووە.

هەرچی شانۆنامەکەی سۆفۆکلیسە بۆ ئەم کتێبە دەبێتە دەروازەیەکی

گرنگ بۆ قسەوباسکردن لەترازیدیای گریکی، هەوڵێکە بۆ ناسینی سەردەمی شانۆنامەکە و بونیادە پێکهاتوەکانی شانۆنامەکە، لەڕێی شیکردنەوەی دەقەکەوە هەندێک بنەمای کۆمەڵناسیانەمان بۆدەخاتە ڕوو لە پەیوەندی کۆمەڵگا و مەدەنیەت، لە پەیوەندی هاوڵاتی و مافە مەدەنیەکانی تاک، لێرەوە لەوە تێدەگەین بۆچی فەیلەسوفێکی ناسراوی وەک هیگل لەقسەکردنی پەیوەندی نێوان فەلسەفە و شانۆ بەتەنیا بۆ شانۆنامەی «ئەنتیگۆنا» دەگەڕێتەوە، دواتر کتێبەکە وەک ئەو میتۆدی کارکردنەی ئاماژەمان بۆی کرد هەوڵ دەدات کۆمەڵێک پرسیار بخاتە ڕوو بەمەبەستی تێگەیشتن لەنهێنیەکانی ناو دەقە شانۆییەکەوە، بەتایبەت لەداڕشتنەوەی دیالۆگ و پەیوەندی دوو خوشکەکە وەک ململانێی ژنەکان و ئامادەبوونی ڕەگەزی لەگەڵ دەسەڵات لەلایەک، لەلایەکیتر پەیوەندی هەڕەمی بنەماڵەیی بۆ دەسەڵات، ئەوەش بەرەو ڕووی گرنگترین پرسی تاوانمان دەبات لەناو گرێچنی شانۆنامەکە، بەوەی پرسیار ڕووبەروی گەڕانمان دەکاتەوە بۆ ناسینی هەریەکە لە کوژراو و بکوژ.

پرسیارێکیتر ئەوەیە ئاخۆ کریۆن بەدوای گەڕان بۆ چارەسەری کێشەکانەوەیە، یاخود هەمیشە دیالۆگ و گەڕانەکانی بەرەو ئاشکراکردنی تاوانمان دەبات؟ کە سەرەتا بە ئاشکرابونی تاوانی باوک «ئۆدیب» دەست پێدەکات و دواتر بە ئاگادارکردنەوەی دەسەڵات و یاخی بونی دەنگەکانی ناو بنەماڵە و ڕەخنەگرتن لەدەسەڵات و بەگژداچوونەوەی لەلایان ئەنتیگۆناوە؟

لەڕێی وەڵام□دانەوەی پرسیارەکان ڕووبەرووی وێنەیەکی زانراوی دەقەکە دەبین، ئەویش پرسیارەکان وا دەکەن کە چۆن بتوانین شیکردنەوە بۆ دەقە شانۆییەکە بکەین، بە بڕوای ئێمە ئەو جۆرە کارکردنە لەناوەندەکانی خوێندنی شانۆ نەک بەتەنیا دیدێکی نوێ بە خوێندکارانی شانۆ دەبەخشێت، بەڵکو دەتوانێت سەرەتایەکی زانستی جیاواز بۆ زانستی شانۆ بخاتە ڕوو.

شانۆنامەی «ئۆدیب» ی سوفۆکلیس، لە ئەفسانەیەکی گریکیەوە، دەبێرت بە شانۆنامەیەکی دەروونشیکاری ناسینی مر□ق لای سۆفۆکلیس، بەڵام هەر تێگەیشتنێک بۆ شانۆنامەکە زادەی گەڕانەوەیە بۆ بنەما سەرەتاییەکانی تێگەیشتن لەبونیادی شانۆنامەکەوە، بۆیە بۆ ئەوەی بتوانین لەدیدی فرۆیدەوە ئەم شانۆنامەیە بناسین، بەر لەو ناسینە پێویستمان بەوەیە شیکاری تەواوی شانۆنامەکە بکەین لەئاستی نووسین و زەمەنی خۆیدا، کارگەلێک نەک ئێمە نەمانکردووە، بەڵکو بە بیانوی کۆن بوون و سادەبوون هەموو سەرەتاکانمان جێهێشت و هاتینە بەرزاییەکەوە کە هەمیشە مەترسی کەوتنمان لێکراوە.

پەیوەندی مر□ق و خودا، بوونی مر□ق و□ک هاولاتی دوو پرسی لەیەکتر

دوور و بەسەرچوو نین، هەندەی پەیوەندیەکی راستەوخۆی ناسین و تێگەیشتنە، کە ئەم کتێبە بە ڕوونی نیشانمانی دەدات.
ئەم شانۆنامەیە لەلای ژان کۆکتۆ وەک تێکستێکی نوێ هەندێک جومگەو پرسی گرنگی مرۆڤی هاوچەرخ لەڕوانگەی تراژیدیاو کلاسیکەوە دەست نیشان دەکات، کە وەک دوا لاپەڕەکانی ئەو کتێبر قسەو باسی لەبارەوە دەکرێت، قسەکردنێک شیکردنەوەی نهێنیە نەزانراوەکانە.
ئیشکردنی کۆکتۆ لەگەڵ ئەم ئەفسانەیە ئیشکردنەوەیە لە تەک شانۆنامەکەی سۆفۆکلیس، هەڵبەت ئەم نووسەرە جگە لە نووسینی شانۆنامە، لەژیاندا خێرا دەستی بە نووسین کردو بەشیعر دەست پێدەکات، لەو رۆژگارەی شوفێری ئەمبولانس ئەبێت ئەوە ڕێگری ئەوەی لێ ناکات، لەسەر نووسین بەردەوان بێت، بۆیە فیلمنامەش دەنووسێت و تەنانەت خەریکی نیگارکێشانیش دەبێت، بەدڵنیایی قسەکردن لە کۆکتۆ پێویستی بە بەزاندنی سنوری ئەو کتێبە هەیە، بەتایبەت کە کەمتر لە رۆشنبیریی ئێمەدا ئاوڕی لێ دراوەتەوە، بۆ ئومێدی رۆژێک بتواندرێت یان بتوانین ئەو کارە لە ئەستۆ بگرین.
سەرەتا شانۆنامەکە هاونزیکیەکی زۆری هەیە لەگەڵ شانۆنامەی «هاملێت» ی شکسپیر، بەوەی تارمایی لایەسی باوک خۆی دەردەخات بۆ دوو سەرباز تا جۆکاستای شاژن ئاگادار بکەنەوە لە مەترسیەک کە ڕووبەروویان دەبێتەوە، ئەگەرچی ئەو سەرەتایە بەرەو لای تارمایی هاملێت دەمانبات، بەڵام دیدێکی ئاگایانەی ناو ترایژیدیاکەیە، وا دەکات لەمانا ئەفسانەییەکان و تێگەیشتنە شانۆیەکەی سۆفۆکلیس خۆی بە دوور بگرێت، وەک دیدێکی ناتەبا بە ئەفسانەکە خۆی بخاتە ڕوو، لێرەدا ئێمە ڕووبەرووی گرفتێکی تر دەبینەوە، چونکە یەک لەسەربازەکان هاوڕێ سەربازەکەیتری ئاگادار دەکاتەوە کە لەو بارەیەوە هیچ نەدرکێنێت و بێدەنگ بێت.
بۆیە تارمایی پاشای کوژراو ناچارە پەنا بەرێتە بەر کەسانی تر، بۆیە بە ئانوبی ڕووندەکاتەوە کەوا ئەو بێزار بووە لەکوشتنی مرۆڤگەلێکی نەزان و بێ وەڵام، دواتر هەوڵ دەدات قسە لەگەڵ ژنێک بکات کە لەگەڵ دوو منداڵەکەی بەڕێگاوەیە، ئەو نهێنیەی بەدوو سەربازەکەی ووت ئەو ژنەشی لێ ئاگادار دەکاتەوە، بەدوای رۆیشتنی ژن و منداڵەکان گەشتیارێکیتر خۆی دەناسێنێت، ئەویان ئەدیبە، بۆیە باوک دەیەوێت بزانێت ئاخۆ ئەدیب بەدوای ئەو دەگەرێت؟ ئەوەی سەیرە کوڕیش وەک باوک عەوداڵی ئەو گەڕانەیە، بەڵام پێویست ئەوەش بزانین زانین شتێک نابەخشێت، جگە لەوەستاندنی تاوان، بە ئەدیبێکی تەمەن نۆزدە ساڵ، کاتێک خۆی بە باوک دەناسێنێت و ناو و تەمەنی خۆی ئاشکرا دەکات.
هەلبەت ئەو شانۆنامەیە گرنگی تایبەتی خۆی هەیە، لەچۆنیەتی

کارکردنەوە لەتەک تەکستی کلاسیکی، بەهەی ئەوەی ئەم وتارەی ئەمە تایبەت بووە بەم کتێبەوە، بەڵام وەرگێڕانی شانۆنامەکەی کۆکتۆ و نووسین لەبارەی تەکستەکەوە، کارێکی گرنگ و پێویستیە و دەبێت لەدەرفەتی تردا بگەڕێینەوە سەری، بۆیە کەی قسەکردنەکانمان بە پرسیارێک کۆتایی دێنین بەوەی بۆچی ژان کۆکتۆ گێڕاوەتەوە بۆ تارماییەکەی شکسپیر؟

ئەو پرسیارە سەرباری ئەوەی بەرەو دیدگای ترمان دەبات، بەڵام جێی خۆیەتی لەسەری بووەستین، و ئاماژە بە دوو ڕەهەندی بکەین، ڕەهەندی یەکەم وابەستەی میکانیزمی ڕووداوە، تێدەگەین گێڕانەوە بۆ ناو شانۆنامەی هاملێت بۆ چارەسەرکردنێکی جیاوازی سۆفۆکلیسیە، ڕەهەندی دووەمیشی ڕەهەندی مانایە، لە بارەی دەقئاوێزانەوە، لە شانەی ئەمەدا دەقئاوێزان گواستنەوەی دەیالۆگ و کۆکردنەوەو ئامادەکردنە لەژێر ئەم ناوە، بەڵام ژان کۆکتۆ نمونەیەکی تەواو جیاوازە بۆ ڕاستکردنەوەی هەڵەی شانۆیەکەمان، بەوەی پێویستە دەقئاوێزان ئیشکردنەوە بێت لەگەڵ خاسیەتەکانی کارەکتەر یاخود بیرۆکەی ڕووداو، نەوەک کۆکردنەوەو گواستنەوەی دیالۆگی شانۆنامەیەک بێت، ئەوەی ئەمە دەیکەین ئامادەکردن و کۆکردنەوەیە نەک دەقئاوێزان.